

ПРОЕКТОЗАКОНЪТ ЗА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО: РИСКОВЕТЕ

Проф. арх. Годор КРЪСТЕВ

Нещо странно се случва с българския закон за културното наследство. Изминаха близо две десетилетия бурна законодателна дейност на прехода. Приети бяха десетки нови закони, някои от които в области, далече не приоритетни за обществения интерес (например хазарта). За това време се провалиха всички законодателни инициативи, свързани с културното наследство (последната бе на Министерството на културата от 2006 г.). В същия период другите страни в преход приеха свои нови закони за културното наследство, някои дори като Унгария и Албания в търсене на оптималната юридическа защита на своето наследство последователно приеха по два закона. Как да си обясним тази странна законодателна неефективност в България? Защо все още е в сила анахроничният вече Закон за паметниците на културата и музеите от 1969 г., когато около нас се извършват фундаментални промени?

Причините за липса на нов закон за културното наследство не биха могли да се дължат на недостиг на културни ценности в България. Нашите земи, разположени на истински цивилизационен кръстопът, притежават културно богатство с изключително разнообразни типология, териториален обхват, категория и стратификация.

Причината не би могла да бъде и някаква маргиналност на културното наследство в информационното общество на 21 век. Точно обратното, съществува международен консенсус за нарастващата роля на културното наследство в съвременното общество. Доказват го множеството международни конвенции, законодателният интерес и реалната консервационна практика по цял свят.

Законодателната апатия не би могла да бъде обяснена и с липса на национален и европейски опит в тази област. В рамките на повече от столетие в България бе натрупан безценен законодателен, управленски и творчески опит в областта на опазването. Изградена бе система за управление на недвижимото наследство с централната роля на *Националния институт за паметниците на културата* (НИПК), който до 1990 г. обхващаше мощен експертен потенциал, деконцентриран в пет териториални филиали (общо около 2000 специалисти) – негова е заслугата за идентификацията на близо 40-те хиляди паметника на културата и за консервационните работи по близо 10 000 от тях. Бе приет авангардният за времето си (но вече неадекватен) Закон за паметниците на културата и музеите. В по-широк контекст сме свидетели на една

забележителна еволюция на европейската теория и практика в тази област през последните десетилетия.

Кои са тогава причините? Не съм привърженик на конспиративните теории и затова търся по-прости обяснения. Възможна причина е, че един закон за културното наследство засяга възел от интереси. Културните ценности са нечия собственост, а правният статут за тяхната защита “паметник на културата”, който защитава обществения интерес, налага неизбежни ограничители и задължения върху тази собственост. В страните със стара демокрация балансът между интересите е постигнат преди столетия. Свидетели сме колко мъчително се постига той у нас (страстите около защитените зони по “Натура”, около съдбата на частните колекции и пр.). В началото на 90-те години висши законодатели дори твърдяха, че приетият в цял свят статут на правна защита “паметник” е само една тоталитарна измислица (“тоталитарната власт превърна Рилския манастир от национална светиня в паметник на културата”), демонстрирайки учудващо законодателно невежество по този въпрос.

Особено застрашени се оказаха паметниците на културата в централните градски зони – обект на мощни търговски интереси. Липсата на ясни актуални правила и режими, които да защитават наследството, бе много удобна при разпределението на ценните селищни терени, където главно са разположени паметниците. Липсата на правила идеално устройва тези, които не са заинтересовани да ги има. За да бъде преодоляно всичко това, са необходими политическа воля, държавническо мислене и ясни национални приоритети. Някои страни го постигнаха, България не успя.

Затова бяха толкова големи очакванията към последния (засега) законопроект, който вече е приет на първо четене в Парламента. И там се случи нещо интересно: дебатите по проекта се концентрираха преди всичко върху собствеността на движимите културни ценности и съдбата на частните колекции. *Недвижимото културно наследство* остана встрани от вниманието.

Защо се случи така? Нима пред перспективата за музеи пълни с невиджани съкровища се подценява съдбата на ценностите в нашата ежедневна среда? Или може би се мисли, че законопроектът е перфектен по отношение на недвижимото културно наследство? Тъй като не го мисля, ще си позволя да посоча тук главните рискове, които се съдържат в него по отношение на недвижимите ценности. Реших, че ще бъде по-полезен, ако не правя цялостен анализ, не влизам в детайлите и не изтъквам несъмнените приноси на проекта, а ако привлека вниманието преди всичко върху опасностите – върху вратичките (а понякога и широките порти), които той отваря за днешните лоши практики, особено на фона на съвременните тенденции в тази област.

S.O.S. за българския пейзаж

Днес се осъществява една забележителна еволюция в представите за културното наследство: разширява се неговото съдържание, за да включи материалните и нематериалните свидетелства за стойности, вярвания и традиции; разширява се неговият териториален обхват – от единичния паметник до историческите градове, културните пейзажи и културните маршрути; разширява се темпоралният му обхват, за да обхване и следите от най-близката ни история. Резултат от тази еволюция са три важни страни на новия подход към културното наследство.

Първо, определят се като културно наследство не само отделните ценни обекти в средата, но и средата като цяло с нейните вътрешни връзки и контекст. Например в историческия град тези връзки намират израз в силуета, селищната тъкан, мащаба, височините, колорита и пр., които играят важна роля за неговата идентичност (Международна харта на историческите градове, Вашингтон, 1987 г.). Дори когато в града липсват единични ценни обекти, той може да представлява ценност като културно наследство с тези свои структурни стойности. Обратно, дори и да са съхранени всички негови ценни обекти, той може да бъде компрометиран като цяло, ако са нарушени вътрешните му връзки.

На второ място, разширеното съдържание и обхват на културното наследство предизвика появата на едно ново понятие: *културни ценности* (*biens culturels, cultural properties*), за бъде характеризирано огромното разнообразие от ценни обекти и връзки. Най-значимата част от тях е защитена с традиционния юридически статут на защита – *паметник на културата*, но остава огромно множество от незащитени културни ценности – не така значими, но с роля за духа на мястото и неговата идентичност. Днес все повече общества осъзнават своя интерес от защитата на тези неочаквани до сега ценности. Под културно наследство вече по света се разбира не само ограничените брой защитени обекти – паметници на културата, а цялата съвкупност от културни ценности – обекти и връзки, защитени и незащитени, с роля за идентичността на мястото, разглеждано като цялостна културна среда, като *пейзаж*. Именно в това е смисълът на новото съдържание на понятието “пейзаж/ландшафт”, лансирано от Европейската конвенция за пейзажа (2000 г.), ратифицирана от България. Там под “пейзаж” се разбира не само една природна красота, а интегралното пространство, “резултат от действието и взаимодействието на природни и/или човешки фактори”, следователно той може да бъде навсякъде – в града и селото, в изостанали или развити райони, в територии с природни забележителности или без забележителности. Важно е да е носител на идентичност. Пейзажът се оценява като важен фактор за формиране на местни културни традиции, основен компонент на европейското културно и природно наследство, допринасящ за

утвърждаването на европейската идентичност. Като кажем “пейзажа на Тоскана” или “на Пловдив” – изниква комплексният образ на нещо незаменимо, неповторимо.

И на трето място, разширеното съдържание и обхват на културното наследство логично доведе до необходимостта да се разшири и обхванат на неговата защита. За да бъдат защитени също и незащитените досега културни ценности, бяха включени в действие новите, нестандартни инструменти на *интегрираната консервация* – метод, който превръща опазването в част от плановете за социално-икономическо развитие чрез: устройствени планове с регулаторни режими, специфични *планове за опазване* (например във Франция – плановете “Зони за защита на архитектурно, урбанистично и пейзажно наследство” Z.P.P.A.U.P.) и др.

Посочвам всичко това, за да подчертая, че Законопроектът остава почти изцяло встрани от тези тенденции. Преди всичко той изобщо не оценява значението на пейзажа и неговата идентичност, ролята на вътрешните връзки в него и на общия контекст. Според Законопроекта едно историческо селище или зона са ценни единствено, ако са количествено “наситени” с определен брой ценни обекти (чл. 42). От това следва, че е достатъчно да бъдат физически запазени тези обекти, без грижа за посочените интегрални стойности на градския пейзаж. Излиза, че е достатъчно да защитиш, например, 115-те паметника на културата в Банско и вече си свободен да опропастиш градския пейзаж (нещо, което там реално се случва), дори да построиш небостъргач в центъра на града. Или, какъвто е случаят с новия устройствен план на район “Възраждане” в центъра на София: да, може би планът пази паметниците на културата, но завинаги прогонва от там духът на мястото, който все още живее в оцелелите традиционни софийски квартали. Подобни квартали днес са едни от най-оживените и живописни места в европейските центрове, а големите бизнес-сгради, като тези предвидени в плана, са в перифериите на градовете. Ще можем ли да говорим след време за “пейзажа на София”?

От друга страна, археологическото наследство е дефинирано само като “материални следи от човешка дейност” (чл. 140), без да се посочва ролята на техния *контекст* (ключова постановка на Европейската археологическа конвенция, 1992 г., ратифицирана от България). Този дребен на пръв поглед пропуск ще има тежки последици за археологическото наследство. Ще дам пример: ако законът определи, че археологическо наследство са само материалните следи - каменни градежи, части от колони и др., но не и техният контекст, утре съдът ще узакони проект, който “демонтира” (използван евфемизъм) тези следи от една археологическа зона и я застроява като “празно дворно място”. Точно такъв бе казусът с проекта за построяване на бизнес център върху Античния форум в Пловдив. Това решение на съда ще бъде много улеснено от друга опасна постановка в

новия законопроект – регламентираната възможност за “преместване на недвижимите културни ценности” и то само след едно “положително становище” на НИПК. Лесно можем да си представим колко нови “празни дворни места” биха могли да бъдат разкрити върху днешните археологически зони...

Но особено рискована е употребата в Законопроекта на понятието “културна ценност”. Предлага се следната промяна, която ще има необратими последици за българския пейзаж: съществуващият в сегашния закон термин “паметник на културата”, означаващ обект със статут на юридическа защита, да бъде механично подменен с термина “културна ценност”, който има много по-широко съдържание. Слагайки знак за равенство между двете понятия, Законопроектът показва пълно неразбиране на изложените тенденции. По този начин той силно свива съдържанието на понятието културно наследство и го свежда само до ограничената група на защитените обекти.

С това реално ни се казва следното: ценни са само защитените обекти, всичко извън тях не представлява ценност и не е културно наследство... Така, извън вниманието на Закона за културно наследство ще останат всички онези незащитени ценности с роля за идентичността на средата. В опасност ще бъдат интегралните стойности на пейзажа. Неизползвани ще бъдат съвременните инструменти за тяхната защита. В Законопроекта се проявява очевидно неразбиране за същността на интегрираната консервация (определена в чл. § 4, т. 10 като “мерки, целящи да увековечат културното наследство”(?)).

Лесно можем да си представим какви са рисковете от всичко това. Може би с такъв Закон ще бъдат спасени определен брой паметници, но нищо няма да защити българския пейзаж и да ограничи неговата ужасяваща деградация, която виждаме по Черноморието, а вече и в планините, в исторически селища като Несебър, Банско и др. В това отношение новият закон ще бъде не по-малко анахроничен от съществуващия.

Бутафории вместо автентичност

Изминалите години не промениха универсалната етика на опазването, дефинирана още във Венецианската харта за консервация и реставрация (1964 г.): паметниците на културата са послания от миналото, те са само временно в нашите ръце, ние сме призвани да ги предадем на бъдещите поколения в тяхната *автентичност*, а не като наши хипотези под формата на бутафорни “възстановки”.

Наистина, Законопроектът декларира необходимостта от “максимално запазване на автентичността” на културните ценности, без да дефинира някъде понятието “автентичност”. Но по-късно се разбира, че представите

на авторите за автентичността са твърде разтегливи. В чл. 147 е посочено едно изненадващо изискване към археолога: да “осигури частично или пълно възстановяване на външния вид на археологическия обект”... Към това е добавена възможността (чл. 165 и чл. 166) всички недвижими ценности да получат по едно свое копие, което “възпроизвежда максимално точно визуалните и размерни характеристики на културната ценност”. Може да се очаква, че това ще усилва нестихващия у нас апетит към хипотетични възстановки от типа Царевец, църквата “Св. 40 мъченици” във В. Търново, “възстановените” крепостни стени в Созопол и др., както и към бутафорни копия на автентичните ценности вместо тяхното опазване.

Археология без консервация

С ратифицирането на Европейската конвенция за защита на археологическото наследство (1992 г.) България поема ангажимента да осигури задължителна координация между археологическите проучвания и консервационната дейност. За съжаление, това не винаги се случва. Често археологическите проучвания се извършват без стриктно съобразяване с възможностите за консервация, което неизбежно поставя в опасност разкритите ценности. Медиите с въодушевление акламират поредните наистина уникални археологически открития, но сякаш не разбират добре обществения интерес: разкритото археологическо наследство трябва да бъде съхранено за бъдещите поколения и включено в съвременната среда – нещо твърде несигурно поради обективната липса на средства за консервация (само за консервацията на Тракийската гробница край Свещари бе необходима десетократно по-голяма сума от тази, осигурявана днес ежегодно от Държавата за всички 40 000 паметника). Обикновено се посочва, че археологическите проучвания трябва да бъдат задължително “изпреварващи” по отношение на иманярите, които вече се възприемат като неизбежно зло. Но 50-те хиляди отлично организирани и екипирани иманяри също имат амбицията да бъдат изпреварващи, този път по отношение на археолозите. В един по-фриволен образ (но не и съвсем недостоверен), се очертават две тежко въоръжени армии, всяка стремяща се да изпревари другата, макар и с различни цели – но с почти еднакво тъжни последици за археологическото наследство. Пред тези реални затруднения Законопроектът предлага единствено грижа за “теренната консервация” (“режим на разкриване, полево съхраняване, опаковане, транспорт и депониране” на разкопките), която далеч няма да реши същността на проблема. Последиците от това ще бъдат драматични за българското археологическо наследство. Наистина, “демантираните” (за да оцелеят) археологически фрагменти ще обогатят музеи и лапидариуми, както и ще осигурят много нови “празни дворни места”, удобни за

застрояване, но отново ще бъде поразен българският пейзаж, лишен от своята историческа стратификация.

Наследството като враг на развитието

Една от най-важните съвременни тенденции в тази област е утвърждаването на ролята на културното наследство като ресурс за устойчиво развитие и за качеството на живота. Целта е живо наследство - стимул за социална и икономическа активност. *Опазването и развитието* не са антоними, а две страни на една цялостна политика за качество на средата, подпомогната с посочените инструменти на интегрираната консервация. *Адаптацията* се приема като комплексен метод за опазване и развитие на културната ценност, допълващ консервацията и реставрацията. Културният туризъм се очертава като плодородно поле за изява на ресурсните възможности на наследството, стига да не нарушава неговите автентични стойности. Отчисления от туризма се насочват към опазването на неговия културен ресурс.

Тези тенденции като че ли все още не се отнасят до българското културно наследство. Преди всичко липсва нагласа и умение за използване и адаптиране на наследството за съвременния живот. Централната минерална баня в София ще бъде превърната в музей, без да се оценява нейният вътрешен потенциал, способен да съчетае културна и икономическа ефективност в традициите на европейския термализъм. Случаят с хотел “България” в София изяви неспособността да се осигури съвременен живот за културната ценност, като се съхранят нейните културни стойности. Стотици стари ценни сгради, вместо да бъдат внимателно адаптирани за съвременни функции, се събарят в стремежа към бърза и лесна печалба. Липсата на стратегия за устойчив туризъм предопредели днешната безотговорна туристическа експанзия срещу културните и природни ресурси, с необратими поражения върху българския пейзаж. Така бизнесът застрашава своите собствени дългосрочни икономически интереси, като показва неспособността си да осъзнае възможностите на своя най-перспективен ресурс.

Нещо повече, нашето хронично неумение да използваме културното наследство като ресурс бе прехвърлено като вина на самото наследство. След трагедията със срутването на старата ценна сграда на ул. “Алабин” в София, старите паметници, оставени сами на себе си, без подкрепа, започнаха да се сочат като враг на развитието, който трябва да бъде отстранен с една “неизбежна хирургия”. “По добре да имаме 200 добре поддържани паметника, отколкото 2000 опасни” – заяви един главен архитект, а висш чиновник в областта на опазването го подкрепи: “Това ще намали средствата за тяхната поддръжка и ще даде на собствениците им

право свободно да разполагат с тях"... С други думи: няма паметник – няма проблем!

Какво предлага Законопроектът за преодоляване на това критично състояние? Практически нищо. Не е посочена ролята на културното наследство като ресурс за развитие и качество на живот, нито значението на *адаптацията*, като специфичен метод за опазване и развитие. Липсва и намек за отношение към културния туризъм, за отчисления от туризма в полза на наследството, изобщо някакъв адрес към Закона за туризъм (освен изискването навсякъде там думите "паметници на културата" да се заменят с "културни ценности"...). Това означава, че и в бъдеще наследството ще продължава да се схваща като враг на развитието. В стремежа към бърза печалба, в ущърб на обществения интерес, ще бъде избран най-лесният път: да се събарят старите и станали вече опасни ценни сгради, вместо да се вложат усилия за тяхната адаптация за съвременния живот. Така само ще ускорим загубата на ценен ресурс за обществото с нови поражения върху българския пейзаж.

Стимули или ограничители?

При предварителните дебати върху Законопроекта бе дискутирана една дилема: консервативен или либерален да бъде новият Закон? Такава дилема не съществува в съвременното законодателство в тази област. Стремежът е винаги към баланс, постигнат със съответните правни инструменти, между стимули/права и ограничители/задължения в съответствие с обществения интерес. Днес се разбира, че стимулите мотивират включването на нови партньори в процеса на опазването.

Сегашният законопроект не дава шанс за постигането на такъв баланс. От една страна не е използван съвременният инструментариум за осигуряване на права/стимули при управлението на наследството. В сравнение със задълженията, сегашният списък от права е твърде беден, като е пропуснат един от най-ефективните стимули - *данъчните облекчения*, широко използвани в европейското законодателство (например "Законът Малро" във Франция, 1962 г.). В крайна сметка, Законопроектът се оказва не по-малко рестриктивен от съществуващия закон. От друга страна, отхвърлени са някои доказано ефективни ограничители, защитаващи обществения интерес – например, възможността за отчуждаване на защитаваното имущество, за да бъде предотвратено неговото "обезобразяване, рушене или разрушаване" (Конвенция за защита на архитектурното наследство на Европа, 1985 г., ратифицирана от България).

Резултатът от всичко това е предвидим. Вместо да бъдат привлечени нови заинтересувани партньори в процеса на опазване, ще бъдат откривани нови и нови начини да бъде заобиколен Законът, сред които най-безопасен ще бъде най-често прилаганият днес: пълното изоставяне на недвижимата

ценност (по модела на бившето Китайско посолство в София) до нейното окончателно рухване, за да бъде постигната заветната ценност: *празното дворно място...*

Призракът на централизацията

Точно този призрак отдавна не броди из Европа. Днешните системи за управление на културното наследство се изграждат при една качествено нова философия: опазването на културното наследство се дефинира като един колективен проект с много участници. Европейските политики за управление в тази област приемат необходимостта от *деконцентрация* на централните актьори към други партньори и към по-ниските териториални нива (областни и общински), както и тяхната *децентрализация* – делегиране на правомощия за опазване на местните органи на самоуправление. По този начин все по-ефективно се обхваща разширеният обхват на културните ценности и се ангажират местните общности за тяхното опазване. Инстанциите стават все по-диалогични – анахронични са централизираните, затворени и високомерни институции, които единствени всичко знаят и разбират, на фона на всеобщото невежество. Стимулира се *партньорство*, от което всички печелят: между централни и местни власти, доброволни граждански сдружения и частен сектор – с произтичащите от това споделени права и задължения. Особено значение се отдава на ролята на гражданските сдружения, поощрявани да бъдат не само партньор на публичните власти, но и техен коректив. Във връзка с това, се усъвършенстваха и европейските политики за финансиране в тази област. По принцип, непрекъснато нараства обемът на публичното финансиране, но паралелно с това държавите стимулират по всякакъв начин други източници на финансиране чрез: данъчни облекчения за собствениците, освобождаване на дарения от ДДС, отчисления от туризъм, внимателно контролирани концесии, приходи от лотарии и др. Осъществява се ефективна връзка между опазването на културното наследство и културния туризъм, част от чиито приходи се насочват към съхраняване на неговия културен ресурс. Разширяването на кръга на партньорите се поощрява и чрез осигуряване на широк достъп до ценностите и до информацията за тях (включително чрез цифрови информационни системи и Интернет).

Въпреки известни позитивни стъпки в тази посока, Законопроектът е най-разочароващ именно в тази му част. Сигурно защото очакванията за радикална, а не козметична реформа на днешната архаична, силно централизирана система за управление са най-високи и императивни. Декларираната в Законопроекта “децентрализация на управлението и финансирането” в действителност се оказва твърде повърхностна. Централният актьор в системата НИПК остава все така концентриран и

централизиран, като дори получава допълнителна мощ – само с едно свое “положително становище” може да наложи премахването или преместването на една недвижима културна ценност (чл. 66 и чл. 75, ал. 5) – власт, с която не могат да се похвалят нито Министерството на културата, нито Министерският съвет. Неясни са: функциите на новия Инспекторат (които в определена степен дублират тези на НИПК); естеството на предложените “специализирани структури” в общинските администрации, ангажирани с наследството; ролята на общинските музеи в системата (споменати в чл. 16, но пропуснати при изброяване на техните дейности в чл. 30). Задълженията на концесионерите не са обвързани с устройствените инструменти на защита, което е рисковано. Изцяло липсват механизми за осъществяване на хоризонталните връзки между трите министерства: на културата, на регионалното развитие и на околната среда, за координацията между съответните три законодателни сектора. Почти напълно е игнорирана ролята на гражданските сдружения като партньори в процеса на управление. Не се разбира кой всъщност провежда политиката в тази област: Министерството на културата (според чл. 4) или Министерският съвет (според чл. 12)? Функциите на Министерския съвет в управлението на наследството са необосновани: предлага се той да предоставя концесии (?), да приема планове за опазване (?) и пр., но не и да прави онова, което е наистина на неговото ниво – например да взема решения по номинирането на ценности за Световно наследство от името на Държавата. Всичко това се съчетава с твърде ограничените представи за финансирането на културното наследство. Накрая, липсват мерки за създаване на една прозрачна, широко отворена, цифровизирана и базирана в Интернет информационна система за недвижимите ценности, която осигурява лесен и равнопоставен достъп до знания за ценностите – антипод на днешната централизирана, затворена, архаична и трудно достъпна информационна крепост.

Не е проблемът само в това, че предлаганата система за управление няма да бъде достатъчно демократична. Въпросът е, че оставена все така концентрирана и централизирана, без широк кръг от мотивирани партньори, тя все по-трудно ще се справя със своята основна функция – опазването на културното наследство. В близко време или тя ще изпадне в колапс, или списъкът на защитените ценности ще трябва да бъде редуциран. Впрочем сигнали за последната опасност вече започват да се чуват вътре в днешната система за управление. Както бе споменато по-горе, лансира се тезата, че е време да бъде съкратен списъкът на паметниците на културата, с други думи, че България е твърде богата на културно наследство и е крайно време то да бъде съкратено, за да можем да вървим напред... Нищо по-погрешно от тази теза! Една държава никога не може да бъде излишно богата на ценни ресурси. Но разбира се, тя може

да бъде недостатъчно умна, за да ги управлява ефективно с подходящи инструменти.

Европейско ли е българското културно наследство?

Въпросът изглежда нетактичен на фона на днешната европейско принадлежност на България. Нещо повече, той изглежда направо неуместен, ако се имат пред вид днешните представи за културното наследство като средство за межкултурен диалог на индивиди, общности и държави. От тук се ражда една нова оптика – за *общото европейско наследство* – която изисква обединени усилия, споделени методи и политики. Именно тя е в основата на Конвенцията за защита на архитектурното наследство на Европа. В резултат се изгражда от години една взаимно договорена система от международни инструменти, формира се разклонена мрежа от международни актьори и се развива активно международно сътрудничество в областта на наследството. Ние принадлежим към тази система.

Въпреки това поставеният въпрос е уместен, тъй като посочените общоевропейски тенденции изобщо не са проникнали в Законопроекта. На какво се дължи това? Нима все още нашето културно наследство се схваща като затворена, “наша”, самоопазваща се система, която няма нужда от външна “намеса”, за да не бъде застрашена законната ни историческа гордост? Впрочем, основание за подобно допускане е едно все още в сила тълкувание, което Конституционният съд даде преди време на Конвенцията за защита на архитектурното наследство на Европа (Решение № 5 от 21.III.1996 г. по конституционно дело № 4/96). Там четем буквално следното: “Конвенцията не би могла да се прилага за една историческа *само на дадена нация или държава* ценност” (КМ). С други думи, уважаемият Конституционен съд иска да ни каже следното: Конвенцията, макар и ратифицирана от България, всъщност не важи за нашето наследство. То си е НАШЕ, а не европейско... Ще възприеме ли новият Закон тази ретроградна логика?

И така, днес съществува ясен, отлично развит европейски модел на опазване на недвижимото културно наследство. Не е необходимо той да бъде преоткриван, той успешно се прилага в много европейски страни. Логиката на европейската принадлежност на България естествено предполага ние да разберем смисъла на този модел и да се възползваме от неговите възможности, като се съобразим и с най-ценното от досегашния ни опит. Съществуващият закон и днешното състояние в тази област драстично се разминават с европейския модел. Новият законопроект прави частични опити да се доближи до него, но като краен резултат е отново несполучлив и няма да допринесе за желаната реформа в опазването на

недвижимото културно наследство. Нещо повече, той крие сериозни рискове за наследството.

Последният незадоволителен законопроект за културното наследство е естествен резултат от избора, за пореден път, на една изцяло погрешна технология за подготовка на Закона – в затворени, непроницаеми работни групи, които се стремят към завършени юридически текстове, но без общо *съгласие по философията, стратегията и приоритетите* на бъдещия закон - съгласие, което би могло да бъде постигнато в резултат от отворен обществен дебат. Този модел показва своята неефективност, но въпреки това упорито се прилага и до днес. Той би трябвало да бъде променен.

Необходимо е, също, да бъде отдадено подобаващото значение на проблемите на недвижимото културно наследство. Без с нищо да подценявам проблемите на музейното дело и колекционерството, ще си позволя да отбележа, че докато ценните предмети все пак имат шанс да оцелеят за човечеството, без значение в чии ръце се намират, то при един лош закон, недвижимите ценности и идентичността на българския пейзаж могат да бъдат загубени за всички и завинаги.